

tasnifli halini esas aldığı anlaşılmaktadır (İbn Rüşd, *Fetâvâ İbn Rüşd*, III, 1518-1520). Buna rağmen günümüze ulaşmayan *el-‘Utbiyye*’nin konu tasnifinin ne ölçüde Utbî tarafından yapıldığı kesin şekilde bilinmemektedir. Hattâb’a göre Utbî, farklı hocalarından aldığı malzemeyi fıkıh bablarına göre tasnif edip bu bablar altında müstakim tertibiyle nakletmiştir (*Mevâhidü’l-celil*, I, 57). Ancak eserin sonraki nesillere ulaşan tasnifine Utbî dışında başkalarının da katkıda bulunduğunu gösteren rivayetler vardır. Meselâ Utbî bu çalışmayı yapanken Ahmed b. Mervân el-Kurtubî’nin kendisine yardım ettiği (Kâdî İyâz, IV, 453; Burhâneddin İbn Ferhûn, s. 88), ayrıca öğrencilerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-A’rec’in *el-Müdevvene*’deki konu tasnifini esas alarak *el-‘Utbiyye*’yi düzenlediği (İbnü’l-Faradî, I, 383), yine emir II. Hakem’in isteği üzerine Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Seyyid tarafından eserin bablara ayrıldığı (Kâdî İyâz, VII, 21) kaydedilmektedir. Öte yandan İbn Ebû Zeyd’in *Tehzîbü’l-‘Utbiyye*’si de muhtemelen bir tür tasnif çalışmasıdır. Nitekim *el-‘Utbiyye*’nin günümüze ulaşan parçalarında İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî tarafından bablara ayrılıp düzenlenmiş nüsha olduğu kaydedilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkan Muranyî eserin Utbî’den sonra konularına göre tasnif edildiği görüşünü benimser (*Dirâsât*, s. 119-120; Utbî, *Kitâbü’l-Hac*, neşredenin girişi, s. 11-14). İbn Rüşd adına neşredilmekle birlikte öğrencisi İbnü’l-Vezzân tarafından derlenen *Fetâvâ İbn Rüşd* adlı eserde *el-‘Utbiyye*’nin şerâi’, nikâh, büyü’, akziye, rtk, hudûd ve “el-Kitâbü’l-Câmi” olmak üzere yedi ana bölüme ayrıldığı, toplam 110 kitaptan (cüz) meydana geldiği söylenir (III, 1518-1520). Bölümlerin kim tarafından düzenlendiği bilinmediği gibi *el-Beyân ve’t-tahşîl*’in bölümlere ayrılmayan matbu nüshası 121 kitaptan teşekkül etmekte ve bu kitapların tertibiyle İbnü’l-Vezzân’ın listesini verdiği tertip arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır.

VI. (XII.) yüzyıldan itibaren *el-‘Utbiyye*’nin yerini alan *el-Beyân ve’t-tahşîl*’in pek çok nüshası günümüze ulaştığı halde *el-‘Utbiyye*’nin dünya kütüphanelerinde eksiksiz veya bir araya getirilerek tamamlanmış müstakim bir nüshası yer almamaktadır (İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-tahşîl*, neşredenin girişi, I, 6). Eksiksiz bir nüsha olduğu söylenen (Abdülazîz Binabdullah, s. 142-143; M. İbrâhîm Ali, s. 125; Brockelmann, *GAL*, I, 186; *Suppl.*, I, 301; Sez-

gin, I, 472’den naklen) Paris Bibliothèque Nationale’de kayıtlı yazmanın (nr. 1055) bu esere aidiyeti şüphelidir (Muranyî, s. 116-117; *el-‘Utbiyye*’ye ait günümüze ulaşan parçalar için bk. a.g.e., s. 106, 112-116, 120). Ancak İbn Rüşd’ün eseri içerisindeki metin kısmını teşkil eden meseleler ve İbn Ebû Zeyd’in *en-Nevâdir*’deki nakillerinden hareketle hem *el-‘Utbiyye*’nin hem de onun kaynaklarını oluşturan, ilk Mâlikî metinleri niteliğindeki semâ ve nevâzil kayıtlarının inşası mümkün görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ahmed el-Utbî, *Kitâbü’l-Hac mine’l-Mesâ’ili’l-müstahrece mine’l-esmi’a mim-mâ leyse fi’l-Müdevvene* (nşr. M. Muranyî), Beyrut 1428/2007, neşredenin girişi, s. 9-19; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ahbarü’l-fukahâ’ ve’l-muhaddişin* (nşr. M. L. Avila – L. Molina), Madrid 1992, s. 119-121, 234-235, 269; İbnü’l-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ramazan), Beyrut 1417/1997, s. 250; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv v.dğr.), Beyrut 1420/1999, I, 10, 12; İbnü’l-Faradî, *Târîhu ‘ulemâ’i’l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, I, 383; II, 503, 634-636, 901; İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-tahşîl* (nşr. Muhammed Haccî v.dğr.), Beyrut 1404-1406/1984-86, I, 26-32; II, 227-228, 352-356; III, 93; VI, 429; VII, 488-489; IX, 159; X, 335-351; XI, 5, 371-376; XIV, 345; XV, 149, 421-433; XVIII, 599-620; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-23; a.mlf., *Fetâvâ İbn Rüşd* (nşr. Muhtâr b. Tâhir et-Tilîlî), Beyrut 1407/1987, III, 1518-1520; Kâdî İyâz, *Tertîbü’l-medârik*, III, 343; IV, 238, 252-254, 262, 359, 453; V, 149-154, 217; VI, 218; VII, 21; İbn Hayr, *Fehrese* (nşr. M. Fuâd Mansûr), Beyrut 1419/1998, s. 208-209; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü’l-müzeheb* (nşr. Me’ûn b. Muhyiddin el-Cennân), Beyrut 1417/1996, s. 88, 274, 336-337; İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1415/1995, s. 422; Hattâb, *Mevâhibü’l-celil* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1416/1995, I, 57; Füllânî, *Katfû’s-semer fi ref’i esânidi’l-muşannefât fi’l-fünûn ve’l-eser* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), Mekke 1405/1984, s. 159; Brockelmann, *GAL*, I, 186; *Suppl.*, I, 301; Sezgin, *GAS*, I, 472; Abdülazîz Binabdullah, *Ma’lemetü’l-fıkhi’l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 142-143; M. Muranyî, *Dirâsât fi meşâdiri’l-fıkhi’l-Mâlikî* (trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, s. 106, 110-140; Muhammed Haccî, “el-Müstahrece li’l-‘Utbî ve’l-Beyân ve’t-tahşîl ve’l-Mukaddimât li-İbn Rüşd ekberu ishâmin Endelüsü fi’l-fıkhi’l-Mâlikî”, *Buhûşü’l-mülteka’l-İsbâni’l-Magribi’s-sâni li’l-‘ulûmi’t-târîhiyye*, Madrid 1992, s. 43-48; M. İbrâhîm Ali, *İştîlâhu’l-mezeheb ‘inde’l-Mâlikîyye*, Dübey 1421/2000, s. 123-129; Kâsim Ali Sa’d, *Cemheretü terâcimi’l-fukahâ’i’l-Mâlikîyye*, Dübey 1423/2002, I, 278; II, 996-998; Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, *Câmi’u’s-şürûh ve’l-havâşî*, Ebûzabi 1425/2004, III, 1669; Ali Hakan Çavuşoğlu, “Endülüs’te Re’y-Hadis Mücadelesi”, *İslâmîyat*, VII/3, Ankara 2004, s. 59-74; Ana Fernández Félix, “al-‘Utbî, Abû ‘Abd Allâh Muhammed b. Aḥmad b. ‘Abd al-‘Azîz”, *El²* (İng.), X, 945.



ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

el-UTBİYYE

(العتبية)

Muhammed b. Ahmed el-Utbî’nin (ö. 255/869)

el-Müstahrece adıyla da bilinen ve Mâlikî mezhebinde ümmehât denilen temel metinler arasında yer alan eseri

(bk. UTBÎ, Muhammed b. Ahmed).

UTEKÂ

(bk. ATİK; TULEKÂ).

UTEYBE (Benî Uteybe)

(بنو عتبية)

Adnâniler’e mensup bir Arap kabilesi.

Adını Uteybe b. Gaziyye’den alan kabilenin soyu Cüşem b. Muâviye b. Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe b. Kays Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Mead yoluyla Adnân’a ulaşır. Hevâzin’in kollarından Benî Sa’d ile Benî Uteybe’nin ana yurdu Orta Arabistan’ın harre alanları ve özellikle Hicaz’ın doğusundaki dağlık bölgelerdir. Arabistan’ın büyük kabilelerinden olup mensupları daha çok yarımada’nın hayvancılığa uygun alanlarında yaşıyordu. Benî Uteybe’nin zaman zaman hac kabilelerine saldırdığı ve hac mevsimlerinde olay çıkardığı yolunda kayıtlar mevcutsa da kabilenin XVII. yüzyıla kadar yaşayış tarzı ve olaylardaki rolü hakkında bilgi yoktur. Bu yüzyıldan itibaren yarımada’nın çeşitli bölgelerine dağılan Uteybeliler, Necid’den başlayarak Hicaz bölgesinin doğu kesimlerinde Kasîm’e, güneyde Kahtân, Sübey’ ve Şelâve’ye kadar geniş bir alanda yaşamaya başladılar. Az bir kesimi de Mekke ve Tâif civarındaki dağlık bölgelerde ikamet etmeyi sürdürdü. Uteybeliler özellikle siyah deve yetiştiriciliğinde çok mahirdi.

Arabistan içerisine dağıldıktan sonra özellikle Necid bölgesinde yoğunlaşan Benî Uteybe’nin nüfusunun çokluğu ve güçlü Araplar arasında, “Uteybe’ye karşı konulmaz” şeklinde darbimesel haline geldi. XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Hâil bölgesinde hüküm süren Şemmer kabilesine bağlı Benî Reşîd ile Uteybe arasında uzun mücadeleler yaşandı. 1881 ve 1882’de Reşîdiler’e tâbi Benî Harb’e saldırarak mallarını talan ettilerse de aynı yıl onlara karşı mağlûp oldular. 1893’te Uteybe kabilesine saldıran Reşîdiler kendilerinden öşür ve zekât adı altında 5000 deve aldı (Kurşun, s. 148). Uteybeliler’den İbn

UTEYBE (Benî Uteybe)

Hindî ile Reşîdîler arasındaki mücadeleyi anlatan atışmalar meşhurdur. İbrâhim Paşa'nın 1818 Dir'iye kuşatmasında olduğu gibi Osmanlı ordusunda yer alan Uteybe kabilesine mensup askerler, Suûdîler'le (Abdülazîz b. Abdurrahman) Şerîfler (Şerîf Hüseyin) arasındaki mücadelelere katıldılar. İbn Suûd ile birlikte 1907'de Reşîdîler'e üstünlük sağlayan Uteybeliler, bundan sonra Suûdîler'le iş birliğine devam ettilerse de Şerîf Hüseyin'e karşı büyük sempati duyuyorlardı. Bir süre Şerîf Hüseyin'le beraber hareket ettiler, ardından Suûdîler'in safına geçerek Suudi Arabistan'ın kurulmasında önemli rol oynadılar. Kabile mensupları Uteybî nisbesiyle anılır. Bunlar arasında Şeyh Abdülhamîd b. Abdülazîz el-Es'adî ve Türkî el-Gaddâh gibi âlim, şair ve edipler sayılabilir. 1979'da Kâbe baskınına gerçekleştiren hareketin liderliğini Cühayman b. Muhammed el-Uteybî üstlenmişti. Günümüzde de Arap yarımadasında bilinen kabilelerin en büyüklerinden olan, Necid ve Kasım'de yoğun biçimde yaşayan Benî Uteybe ve kollarına Bahreyn, Küveyt ve Katar'da da rastlanır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 264, 312, 383; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 241; Ali b. Tâceddin es-Sincârî, *Menâ'ihu'l-kerem fi ahbâri Mekke ve'l-beyt ve vülâti'l-Harem* (nşr. Mâcîde Faysal Zekeriyâ – Melîk M. Hayyât), Mekke 1419/1998, IV, 186; V, 349-350, 355-356; A. Musil, *Northern Neğd*, New York 1928, s. 268-288; Ermin er-Reyhânî, *Târîhu Necdi'l-hadis*, Beyrut 1988, tür.yer.; Zekeriyâ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara 1998, s. 148, 167, 189; M. Süleyman et-Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-Arabîyye*, Kahire 1421/2001, V, 744-894; Türkî el-Kaddâh el-Uteybî, *Kabiletü 'Uteybe fi kitâbâti'r-rehâleti'l-ğarbiyyin*, Beyrut 1426/2006; H. Kindermann – [C. E. Bosworth], "Uteyba", *El²* (İng.), X, 942-944.



MUSTAFA L. BİLGE

UTRÛŞ

(bk. HASAN el-UTRÛŞ).

UVEYM b. SÂİDE

(عويم بن ساعدة)

Ebû Abdîrrahmân
Uveym b. Sâide b. Âiş el-Ensârî
(ö. 23/644'ten önce)

Sahâbî.

Milâdî 570-580 yılları arasında Medine'de doğdu. Aslen Kuzey Arabistan'da yaşayan Belî kabilesinden geldiği ve Medine'ye Evs kabilesi boylarından birinin antlaşma-

lısı (halîf) olarak yerleştiği rivayet edilmişse de Uveym, Kubâ'nın sakinleri Evs kabilesinin Amr b. Avf oğullarındandır. Babası kabilenin ileri gelenlerindendi; annesi aynı kabilede Umeyre bint Sâlim b. Seleme'dir. Mekke'de Hz. Peygamber'le ilk defa görüşüp İslâm'ı kabul eden Medineliler'den birinin Uveym b. Sâide olduğu nakledilir. Vâkîdî'ye göre her iki Akabe biatına katılmış; Mûsâ b. Ukbe, İbn İshak ve Ebû Ma'ser es-Sindî'ye göre ise yalnız İkinci Akabe Biatı'nda bulunmuş ve Resûl-i Ekrem'i Medine'ye davet ederek onu ölümü pahasına korumaya söz verenler arasında yer almıştır. Medine'de özellikle kendi kabilesinde İslâm'ın yayılması için büyük gayret gösterdi. Hicret sırasında Medine'ye girmeden önce Kubâ'ya inen müslümanları ve ardlarından gelen Resûlullah'ı karşılayan ve ağırlayanların başında gelir. Hz. Peygamber onu bir rivayete göre Ömer, diğer bir rivayete göre Hâtîb b. Ebû Beltea ile kardeş ilân etti. Bedir, Uhud ve Hendek gazveleri başta olmak üzere Resûl-i Ekrem'in bütün seferlerine katıldı ve önemli görevler ifa etti. Resûlullah bir yerde konakladığında çadırının, bir eve girdiğinde o evin kapısında nöbet tutar, sorumsuz ve art niyetli kimselerin onun yanına girip rahatsız etmelerine engel olurdu. 2. yılda (624) yahudi Benî Kaynukâ kabilesinin Medine'den sürülmesine karar verince münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl, yahudilerden oluşan bir heyetin başında sürgünü durdurmak amacıyla görüşmek üzere Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde kapıda Uveym b. Sâide ile karşılaştı ve onu dikkate almadan içeriye geçmek istedi. Karşısına dikilen Uveym kendisine Resûl-i Ekrem'den izin almadığı takdirde görüşmeyeceğini söyledi. Buna öfkelenen Abdullah zorla içeri girmeye kalkınca mukavemet gösteren Uveym, çıkan arbedede Abdullah'ı başından yaraladı ve onun Resûlullah'ın huzuruna girmesini engelledi (Vâkîdî, I, 178). Uveym, savaşlarda elde edilen ganimetlerin taksiminde ve devlet tarafından uygulanan kısas ve ölüm gibi cezaların infazında da görev alırdı. Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen, takvâ üzerine kurulu mescidin içinde ve çevresinde bulunup temizlenmeyi sevdiği belirtilen insanların (et-Tevbe 9/108) Kubâlılar olduğu nakledilmiş, Uveym b. Sâide'nin bunların içinde yer aldığı özellikle belirtilmiştir (İbn Sa'd, III, 459-460; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 291).

H. Peygamber'in vefatından hemen sonra ensarın Benî Sâide çardağında top-

lanıp hilâfet konusunu görüştüğü haberi Mescid-i Nebevî'ye ulaşınca Hz. Ebû Bekir ve Ömer oraya gitmek üzere hareket etmiş, yolda Uveym b. Sâide önlerine çıkararak hararetli tartışmaların yaşandığı ensarın yanına gitmemelerini, hilâfet meselesini kendi aralarında halletmelerini tavsiye etmiştir (İbn Sa'd, III, 460). Gerek Ebû Bekir gerekse Ömer halife seçildiğinde Uveym b. Sâide kendilerine ilk biat edenlerden oldu. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde (634-644) altmış beş veya altmış altı yaşında Medine'de vefat etti. Cenazesine katılan Ömer onu hayırlı bir insan diye nitelermiş, Resûl-i Ekrem devrinde cihad maksadıyla sancak açıldığında altında ilk toplananlardan birinin Uveym olduğunu belirtmiştir (Buhârî, s. 44; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 291-292). Uveym'in Hz. Peygamber hayatta iken vefat ettiğine dair rivayet muteber sayılmamıştır. Resûlullah'ın "cennetlik bir insan" dediği Uveym (İbn Sa'd, III, 459) Hazrec kabilesinden Ümâme bint Bükeyr b. Sa'lebe ile evlenmiş ve Utbe, Süveyd, Karaza, Abdurrahman adlarında oğulları olmuştur. Kendisinden yedi rivayet intikal etmiş, bu rivayetler oğulları Utbe ve Abdurrahman tarafından nakledilmiştir (İbn Hazm, s. 180-181; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 155).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkîdî, *el-Megâzi*, I, 102, 159, 178, 305, 405, 498, 516; II, 1073; İbn Hişâm, *es-Sire²*, II, 433, 506, 688; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 218, 219, 220; III, 272, 459-460, 553; Buhârî, *et-Târîhu's-şagîr*, s. 44; Belâzürî, *Ensâb*, I, 239, 241, 253, 271, 275, 332; İbn Hazm, *Esmâ'ü's-sahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 180-181; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 1248; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ²*, I, 503-504; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-Hulefâ'r-râşidin*, s. 291-292; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, IV, 619-620; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1404/1984, VIII, 155; M. Saîd Mübeyyaz, *Mevsû'atü hayâti's-sahâbe*, Beyrut 1421/2000, V, 2917-2918.



MEHMET EFENDİOĞLU

UYEYNE b. HİSN

(عيسنة بن حصن)

Ebû Mâlik Uyejne b. Hısn
b. Huzeyfe el-Fezârî
(ö. 30/650 [?])

Fezâre kabilesinin reisi,
müellefe-i kulûbdan.

Asıl adı Huzeyfe olup geçirdiği bir yüz felci yüzünden gözleri küçüldüğü için "Uyejne" (küçük gözlü) lakabıyla tanınmıştır. Dedesinin babası Bedr'e nisbetle Uyejne b. Bedr diye de anılır. Babasının ölümünden